

Nr 173.

Av herr **Ström, Fredrik**, angående vissa ändringar i lagen om fri rättegång.

Lagen om den fria rättegången ger visserligen en stor del av vårt lands obemedlade möjligheten, att genom biträde av erfarna rättegångsombud få vissa rättskrav framförda inför domstolarna. Så som lagen emellertid är skriven och så som den vunnit tillämpning, synes den vara mera begränsad till frågor om lönetvister, äktenskapsangelägenheter och andra — som regel smärre — privata angelägenheter. Jag frånser här helt huru den tillämpas i brottmål. Däremot synes lagen icke tillämplig på ett ytterst betydelsefullt område, nämligen frågan om *utredningar* rörande en persons eller släkts rättsanspråk till fast egendom. Således i vad det avser arbete i utredande syfte, som ligger före själva rättsförfarandet inför domstol. Dylikt förberedande utredningsarbete kan oftast vara av den omfattningen, att synnerligen djupgående arkivforskningsarbete erfordras. Jag vill anföra ett exempel. I dessa dagar pågår ett mål om bättre rätt till fast egendom. Det gäller å ena sidan en arrendator och dennes hustru och å andra sidan ett av vårt största bruksägarebolag. Hustrun och hennes fäder ha bebott detta hemman sedan 1698. Bolaget önskar att vråka denna släkt. Det gäller att i målet klarlägga om en år 1684 förrättad skatlläggning omfattar hustruns fädernehem eller ett därintill liggande hemman. Genom att 1684 års skatlläggningshandlingar för ifrågavarande socken äro förstörda, hava makarna måst genom indirekt bevisning söka bevisa, att 1684 års skatlläggning omfattar det nästintill liggande hemmanet. Bolaget sökte först att genom vederbörande K. B. erhålla vräkning, vilken beviljades. Vid denna tidpunkt vände sig mannen till advokat i Stockholm för att erhålla utredning. Ehuru tiden var knapp, lyckades det dock denne att åstadkomma så mycken bevisning, att vräkningsbeslutet blev upphävt av hovrätten. Inom 14 dagar efter hovrättens utslag hade bolaget ånyo stämt mannen inför häradsrätten med yrkande om vräkning. Ombudet hade således att under pågående rättegång förebringa utredning om den bättre rätt, som makarna påstodo sig äga till ifrågavarande hemman. Självfallet är redan en sådan ordning otillfredsställande, som möjliggör en rättegång, medan en utredning pågår. Det torde ligga i sakens natur, att utredning av detta slag icke på förhand kan begränsas och ej heller på förhand garanteras något slutresultat. En rätts-historisk utredning och undersökning måste i första hand vara *historisk*. Ett plotter av utredningar med en del till häradsrätt, en del till hovrätt och en del till högsta domstolen måste från alla parters synpunkt, således även domstolarnas, vara mindre önskvärd. En klart utarbetad utredning måste givetvis vara det önskvärda och att denna ligger till grund vid målets första behandling i underrätten. I ifrågavarande mål kunde icke en sådan arbets-

ordning åstadkommas, dels beroende av bolagets åtgörande med stämning, dels beroende av den tillämpning, som nuvarande lag om den fria rättegången i sig anses äga, varvid självfallet på domstolarna ligger ett tryck att med största sparsamhet använda de fria statsmedlen, något som i sig innebär en önskan att i största möjlighet begränsa undersökningsmaterialet. Inför häradsrätten ansågs det därför tillfyllest, att endast den sockens häradsrättsböcker från 1600—1820 genomgicks, vari hemmanet låg. Självfallet genomgicks därjämte alla de kamerala arkiven samt vederbörande sockens kyrkoarkiv för utredningen om släkten och den härur flytande bördsrätten. Sammanlagda antalet arkivdagar för dessa arbeten uppgick för ombudet till 190 dagar. För detta arbete erhöll ombudet ersättning av allmänna medel. Vid målets behandling i högre rätt fortsattes utredning i domböckerna i den nästintill liggande socknen (hemmanet är beläget vid sockengränsen) för tiden 1600—1750. I dessa domböcker funnos synnerligen viktiga handlingar, som rörde makarnas hemman. Därjämte fann ombudet det önskvärt att jämväl genomgå vederbörande länsstyrelses handlingar från 1650—1700, vari jämväl funnos synnerligen relevanta handlingar, särskilt rörande nybyggarna. Detta senare arbete tog närmare 90 arkivforskningsdagar och då lagen icke är tillämplig på detta arbete, får ombudet i det närmaste själv stå för kostnaderna. Endast under förutsättning att målet i sista instans vinnes av honom, har han utsikt att få ersättning. Detta målet har blottat betydande brister i lagen. Dels torde det vara ett fel i lagen, att ett mål kan påbörjas av detta slag, innan arkivutredningen är verkställd, dels torde näppeligen den fordran kunna ställas på ett ombud, att denne utan skäligen ersättning skall offra månad efter månad på egen bekostnad för djupgående arkivutredningar. Den fråga, det här gäller utreda, nämligen arrendatorers och åbors under bruk skatteköpta hemman rättsliga ställning, har under andra former — den sociala arrendelagstiftningen m. m. — varit föremål för riksdagens prövning av lagstiftning. Det torde även föreligga skäl att vid den juridiska prövningen av deras rätt giva dem en hjälpsam hand.

Med erfarenhet från ifrågavarande mål får jag därför hemställa,

att riksdagen måtte besluta sådan ändring av lagen av den 19 juni 1919 om fri rättegång, att vid frågor om tvist av fast egendom, evad det gäller frågor om bättre rätt, åborätt, under bruk skatteköpta hemman eller andra härmed liknande frågor sådan person, som visar sannolika skäl för dylik rätt, men som saknar medel för åstadkommandet av utredning om denna sin rätt, skall åtnjuta förmånen av fri utredning och skall fråga om tillkommande av dylik rätt bedömas av Kungl. Maj:t eller annan lämplig myndighet, som jämväl äger förordna lämplig, huvudsakligast i äldre jordrätt väl insatt person att härom verkställa utredning. Även hemställes, att riksdagen måtte besluta om sådant tillägg till nämnda lag, att innan sådan utredning som ovan berörts är

verkställd, må rättsfråga icke anhängiggöras inför domstol eller annan myndighet, som handhar frågor om jordrätt. Ut-tager motpart stämning eller ansökning, skall sådan stäm-ning eller ansökning förklaras vilande i avvaktan på mot-partens utredning om sin rätt.

Stockholm den 24 januari 1937.

Fredrik Ström.
